

Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 9/4 2020 s. 1454-1471, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

SÜHAN MEYDANINDA İKİ KEMÂNKEŞ: NEFÎ VE NEVÎZÂDE ATÂYÎ*

Emre VURAL**

Geliş Tarihi: Mart, 2020

Kabul Tarihi: Ekim, 2020

Öz

XVII. yüzyıl Osmanlı Devleti'nin iktisadî, siyasî ve sosyal açıdan büyük buhranlar yaşadığı bir yüzyıldır. Bu dönemde devlet içerisinde görülen kaosun ve düzensizliğin toplum üzerinde yaratmış olduğu etkilerin hiciv dili ile dışa vurumu haline gelen Nefî, hicivleriyle dönemin devlet adamlarına ve şairlerine karşı acımasız ve sert bir dil kullanmıştır. Nefî'nin karşısında ise bu yüzyılda kullanmış olduğu dile karşı aynı sertlikle cevap veren Nevîzâde Atâyî bulunmaktadır. Bu iki şairin birbirlerine karşı yazmış oldukları şiirlere bakıldığında, iki şair arasında çok ciddi bir düşmanlığın olduğu açığa çıkar. Bu şairler birbirlerini sadece kaleme aldıkları eserler vasıtası ile eleştirmemiş, yeri geldiğinde birbirlerinin kişiliklerine de ağır ithamlarda ve hakaretlerde bulunmuşlardır. Bu hakaretlerden ortaya çıkan en önemli sonuç ise apaçık bir şekilde gözler önüne serilen nefret ve kindir. Çalışmamızda Nefî'nin ve Nevîzâde Atâyî'nin birbirlerine karşı kaleme aldıkları hakaret ve sövğu içerikli şiirler incelenmiş ve bu iki şair arasında oluşan husûmetin ayrıntıları aktarılmaya çalışılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Hiciv, Nefî, Nevîzâde Atâyî.

TWO ARCHERS IN THE WORD SQUARE: NEFÎ AND NEVÎZÂDE ATÂYÎ

Abstract

XVIIth century in which the Ottoman Empire suffered great economic, political and social crisis. Nefî, who became the expression of the effects of chaos and disorder in the state with the satirical language on society, used a brutal and harsh language against the statesmen and poets of the period with his satires. Against Nefî, there is Nevîzâde Atâyî who responds with the same hardness to the language he used in this century. Looking at the poems of these two poets against each other, it turns out that there is a very serious hostility between the two poets. These poets did not criticize each other not only through the works they wrote, but also when they filed, they made heavy accusations and insults against each other's personalities. The most important result of these insults is the hatred and hatred that is manifestly revealed. In our study, the poems with insults and abusions that Nefî and Nevîzâde Atâyî wrote against each other were examined and details of the hostility formed between these two poets were tried to be conveyed.

Keywords: Satire, Nefî, Nevîzâde Atâyî.

* Bu makale, Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Doktora Programı dahilinde hazırlanan "Klasik Türk Şiirinde Marjinal Bir Üslup Olarak Küfürlü Söyleşme" başlıklı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

** Dr.; Amasya Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi ABD, emre.vural@amasya.edu.tr

Giriş

Kurulduğu dönemden itibaren (1299) sağlam bir siyasî, adlî ve askerî yapıya sahip olan Osmanlı Devleti, kurmuş olduğu bu yapıyı ve düzeni ele geçirdiği yeni topraklar üzerinde de uygulayarak yüzyıllar boyunca etkili ve istikrarlı bir sisteme sahip olmuştur. Kanuni Sultan Süleyman (*sal.* 1520-1666) döneminde altın çağını yaşayan devlet düzeni ondan sonra tahta geçen III. Selim (*sal.* 1566-1574) ve III. Murat (*sal.* 1574-1595) dönemlerinde kısmen devam ettirilmiş ve devlet bu dönemlerde toprak bakımından en geniş sınırlarına ulaşmıştır. XVII. yüzyıla gelindiğinde ise Osmanlı Devleti'nin dirliğinde ve düzeninde önemli sarsılmaların başladığı görülür. Coğrafi keşiflerin etkisi ile İpek ve Baharat yollarının eski cazibesini kaybetmesi ekonomik olarak devleti zor duruma sokarken, batıda ve doğuda siyasî birliğini tamamlamış olan güçlü devletler ile uzun süren savaşlar neticesinde Devlet-i 'aliyye önemli toprak kayıplarına uğramıştır. Bunun neticesinde Osmanlı Devleti, her açıdan bir duraklama dönemine girmiştir:

Türklerin bugünkü hükümetleri ve kudretleri hakkında, tarihlerden okuduklarından, eski sertlikleri ve disiplinlerinin eski keskinliğinden, askerlerin değerlerinden, Sultan Selim'in, Muhteşem Süleyman'ın zamanında yapılmış büyük işlerden yola çıkarak hüküm vermek isteyenler fena halde yanılacaklardır. Zira ilk Türk imparatorlarının bu ruh yüceliği, bu ulu azameti eski parlaklığından ve güzelliğinden çok şey kaybetti. Bir süredir Türklerin kara kuvvetleri azaldı, deniz kuvvetleri bozgunlar ve denizcilerin cehaletleri sonucunda acınacak hale düştü, eyaletlerdeki nüfus azaldı ve sultanın gelirleri düştü (Ricaut, 2012, s. 263).

Bu yüzyılın başlarından itibaren bir taraftan ekonomik ve siyasî bozukluklar baş gösterirken diğer taraftan da Akdeniz havzasında son 600 yıl içerisinde görünen en büyük kuraklık ortaya çıkmıştır. Bu kuraklık neticesinde üretiminin büyük kısmı tarıma dayalı olan Osmanlı ekonomisi büyük kayıplar yaşamış, beraberinde getirdiği diğer etkenler de toplum içerisinde önemli sıkıntılara sebebiyet vermiştir:

Kuraklık 1596 sonlarında sona erse de imparatorluktaki koşullar daha da kötüye gitti. Şaki çetelerinin büyümesi ve saldırılarında daha küstahlaşması, taşra kasabaları ile köylerine gittikçe artan bir zarar verdi. Zamanla bu grupların birleşmesi, "Celâlîler" olarak anılan ve bir dizi değişik komutanın öncülük ettiği asi orduları ortaya çıkardı (White, 2013, s. 225).

Uzun süren savaşlar dolayısıyla ekonomik açıdan zaten sıkıntılı bir süreç geçiren Osmanlı Devleti, yaşamış olduğu bu kuraklık neticesinde uzun yıllar mücadele edeceği ve devlet düzeni içerisinde tedavisi mümkün olmayan yaralar açacak olan Celâlî isyanları ile baş etmek zorunda kalacaktı. Bu durum neticesinde de Osmanlı düzeninin en önemli dinamiklerinden birisi olan Tımarlı sipahi sistemi de bozulacaktı:

Osmanlı Devleti'nin en gözde teşkilâtı olan tımarlı sipahi teşkilâtı da kuvvetli bir devlet idaresinin başlıca kaynağı iken, XVI. yüzyılın sonlarına doğru bozulmaya başladı. Halbuki bu sistem, kuruluştan itibaren ülkenin askeri, siyasî, içtimai ve iktisadi bünyesinin gelişip inkişaf etmesinde başlıca amil olmuştur. Tımarlı sipahinin muharip bir askeri sınıf olarak gücünü ve itibarını kaybetmesi, tımarların bu devirde layık olmayan kimselerin ellerine geçmesiyle başladı (İlgürel, 2002, s. 663).

Tımarlı sipahi sisteminin bozulmasının en büyük sonuçlarından birisi de kuşkusuz ki köylerin ve kasabaların terk edilmesidir. Bunun sonucunda da zaten düşme eğiliminde olan tarımsal üretim daha da azalmış ve nüfus hareketliliğinden dolayı devlet, tebası altında bulunan

halktan vergileri düzenli bir şekilde toplayamaz hale gelmiştir: “*Umumi ekonomik darlık, vergilerin artması ve bunların neticesi olarak, köylünün büyük bir yoksulluk içine düşmesinden meydana gelen murabahacılık, vesair kötü ekonomik hâdiseler çiftçi halkı toprağından ayrılmaya zorlamıştır*” (Akdağ, 1995, s. 69).

Benzer görüş ve tespitlere Batılı seyyahlar da eserlerinde yer vermiştir. Nitekim Ricaut (2012), tımarlı sipahi sisteminin bozulmasını anlatırken bu bozulma ve yozlaşmaların sebeplerinden birisinin de yüksek rütbeli memurların hasislikleri olduğunu ifade eder:

Bu imparatorluk ne kadar büyük olursa olsun, birçok yerde nüfus azalmış, köyler terk edilmiştir ve Tempe ya da Tesalya gibi hoş ve verimli eyaletler, ıssız ve ekilip biçilmez durumdadır. Bu harabiyet, beylerbeyleri ve paşaların istibdatları ve doymak bilmez hasisliklerinden ileri gelir (Ricaut, 2012, s. 264).

Ricaut’un paşaların hasislikleri olarak bahsettiği durum şüphesiz ki XVII. yüzyılda Osmanlı coğrafyasının tamamında görülen rüşvetçilik ve ehli olmayan kişilerin önemli görevlere getirilmesi durumudur.

Osmanlı Devleti’nin XVII. asırda yaşamış olduğu çevresel ve küresel sıkıntılar ile tam anlamıyla baş edememesinin ve yaşadığı sıkıntıların uzun süreli olmasının altında yatan en önemli sebeplerden birisi de bu dönemde görülen otorite boşluğudur. Tecrübesiz ve genç yaşta tahta geçen padişahlar, mevcut sorunları çözmede başarısız oldukları gibi yönetim kademesini etkili ve daim kılma noktasında da başarısız olmuşlardır:

Osmanlı tarih araştırmacıları tarafından XVII. yüzyıl, yaygın bir anlayış olarak “çözülme”nin sebeplerinin olduğu bir dönem kabul edilir. Bu dönemin karakteristik vasfı, siyasi, sosyal ve ekonomik açıdan “istikrarsızlık”tır. XVII. yüzyılda tarih sırasına göre tahta geçen padişahların sayısı ve toplam saltanat süreleri ve tahta geçme yaşları, bu yönüyle dikkat çekicidir. I. Ahmed ile II. Mustafa’nın saltanat yılları arasında yüz yıl boyunca (1603-1703), tahta geçen padişahların saltanat süreleri -bir iki istisna dışında- oldukça kısadır. Bir önceki asırda tahta geçen padişah sayısı altı olup ortalama saltanat süresi yirmi yıldır. XVII. yüzyılda tahta geçen dokuz padişahın ortalama saltanat süresi on bir yıldır. Aynı dönemde yönetime tam altmış iki vezir-i azam getirilmiştir (Bilkan, 2007, s. 243).

Çok yönlü ve derin sıkıntılar ile karşılaşan ve toplumda büyük kaoslara yol açan ekonomik, siyasi ve askerî sorunlar elbette ki Osmanlı toplumunda yaşayan halkın üzerinde de ciddi etkiler ve olumsuzluklar bırakacaktır. XVII. yüzyıl klasik Türk edebiyatına toplu olarak göz atıldığında şiirlerde hiciv ve küfürlü söz söyleme durumunun hiçbir zaman diliminde bu kadar yoğun olmadığı görülür. Bu yüzyılda Nefî’nin yanı sıra *Dîvân*’ını klasik üslûbun dışına çıkararak tamamen müstehcen ve küfürlü ifadeler ile oluşturan Küfrî-i Bahâyî (ö. 1660)’nin, eserlerinde argoyu ve sokak dilini açık ve net bir şekilde işleyen Hevâyî (ö. 1725)’nin ve *Teşrifâtü ‘ş-Şu ‘arâ* adlı tezkiresini tamamen bir *hezelnâme* türü olarak kaleme alan Güftî (ö. 1677)’nin, mahalli üslûbun en önemli temsilcisi olan ve sokağın dilini şiirleri ile yansıtan Sâbit (ö. 1712)’in bu asırdaki varlıkları bu yüzyılda hicvin, hezelin ve sokak dilinin edebî eserlerde ne derecede arttığını ortaya koymaktadır.

XVII. yüzyılda hicvin ve hezelin iyice azgınlaşması (Kortantamer, 2002, s. 156) ve toplumun bir aynası niteliğinde olan şairlerin bu derecede hicve ve saldırganlığa yönelmelerinin en önemli sebeplerinden biri kuşkusuz Osmanlı Devleti’nin yaşamış olduğu bunalımlardır. Nefî

gibi Türk edebiyatının en sert diline sahip olan bir şairin bu yüzyılda yaşamış olması ve şiir diliyle çevresinde bulunan devlet adamlarına ve şairlere küfürler yöneltmesi tesadüfî bir durum değildir. Toplum içerisinde bir birey olarak hayatını sürdüren Nefî'nin yaşanan düzensizliklerden ve ekonomik sıkıntılardan etkilenmemesi söz konusu değildir. Bu etkilenme, Nefî'nin şiir dilinde kullandığı küfür içerikli sözlerin de açıklayıcısı durumundadır.

XVII. yüzyılda pek çok açıdan sıkıntı içerisine giren Osmanlı Devleti içerisinde toplumun bir ferdi olan Nefî'nin yaşamış olduğu zorluklar ve sıkıntılar neticesinde sinirsel olarak gerilime marûz kaldığı ve bir nebze rahatlamak ve nefretini dışa vurmak amacıyla hicve yöneldiğini -tıpkı kendisi ile aynı yüzyılda yaşayan hicve ve argoya yönelen diğer şairler gibi- söyleyebiliriz:

Küfürün sinirsel bir eylem olduğu gerçeği ortadadır. Sinirsel olarak aşırı yüklenme ve gerilim yaşayan insan organizması, bu gerilimi ve biriken gücü bir şekilde atmak zorundadır. İnsan organizmasının bunu yapabilmesi için çeşitli yollara başvurduğu görülür. Gülme, ağlama, çevresindeki nesnelere vurma, avuçlarını ve dişlerini sıkma ve küfür etme gibi birçok eylem ile birlikte içinde biriken enerjiden kurtulma yollarını arar (Montagu, 1967, s. 79).

Nefî (ö. 1635)'nin bir insan olarak yaratılışında olan küfür söylemeye olan yatkınlık durumu, devlet ve toplumda oluşan gerginlikler ile artmış, ortaya çıkan bu gerilimi vücudundan atmak ve bir nebze de olsa rahatlamak isteyen Nefî, küfürlerini etrafındakilere karşı pervasız bir şekilde yöneltmiştir. Çevresindeki devlet adamlarına (Gürcü Mehmed Paşa, Kemânkeş Ali Paşa, Ekmekçizâde Ahmet Paşa, Kayserili Halil Paşa, Bâkî Paşa) küfürler savuran ve onlara karşı kin ve nefret duyan Nefî, aynı hissiyatları kendisi ile aynı dönemde yaşamış olan şairlere (Ganîzâde Nâdirî (ö. 1627), Kafzâde Fâizî (ö. 1622), Vahdetî (ö. ?), Fırsatî (ö. ?), Nevîzâde Atâyî (ö. 1635))¹ karşı da beslemiştir. Nefî tarafından bu şahıslara karşı yazılmış olan şiirlerin hepsinde gözlenen gerçek, Nefî'nin en ufak bir mizah amacı gütmeyen isimleri zikredilen bu şahısların tamamına karşı kişisel hırs ve nefret duygusuyla yönelttiği kaba ve sivri dil gerçeğidir (Vural, 2019, s. 17).

Nefî ve Nevîzâde Atâyî'nin Karşılıklı Sövgüleri

“XVII. yüzyılda kinini ve nefretini şiir diliyle fütursuzca etrafındakilere savuran Nefî (ö. 1635) her biri ile bireysel husûmetler içerisinde olduğu bir grup şairle sert atışmalar yaşamıştır. Bu şairler; Ganîzâde Nâdirî (ö. 1627), Nevîzâde Atâyî (ö. 1635), Kafzâde Fâizî (ö. 1622), Riyâzî (ö. 1644), Vahdetî (ö. ?)'dir. Bu şairlerin hepsi Nefî'ye küfretmişler ve aynı derecede Nefî de onlara karşı küfretmiştir.” (Vural, 2019, s. 152-153). ‘Nefî ve Çevresindeki Bürokrat Marjinaler’ mahfili² adıyla adlandırabileceğimiz bu gurubun içerisindeki şairlerin tamamının Nefî ile çeşitli husûmetleri bulunmaktadır. Nefî'nin bu şairlere karşı yazmış olduğu hiciv içerikli şiirlerin tamamı *Sihâm-ı Kazâ*'da mevcuttur. Nefî, öfke ve nefret dolu ifadeler ile sözü edilen bu şairleri eleştirmiştir. Nefî'nin hiciv oklarına marûz kalan bu şairler de aynı sertlik ile Nefî'ye cevap vermişlerdir. Bu şairler içerisinde Nefî'ye karşı en açık saldırıyı yapan isim ise Nevîzâde Atâyî'dir.

¹ Nefî'nin sözü edilen devlet adamları ve şairler hakkında söylemiş olduğu küfür içerikli şiirler için bk. Akkuş, *Nefî ve Sihâm-ı Kazâ*, 1998.

² Ayrıntılı bilgi için bk. Vural, *Klasik Türk Şiirinde Marjinal Bir Üslup Olarak Küfürlü Söyleşme*, 2019.

Nefî'nin İstanbul'a geldikten sonra (1603-1617)³ tanıdığı olacağı Nevîzâde Atâyî'yi ve çevresindeki şairler ile nasıl tanıştığını ve onlarla ne tür ilişkiler içerisinde bulduklarını belirlemek elimizdeki vesikalar ile neredeyse imkansızdır. Ancak bugün için elimizde bulunan Nefî ve Atâyî'nin sövğu içerikli şiirlerinden yola çıkarak bazı tespitlerde bulunmak mümkündür. Her dönemde olduğu gibi XVII. yüzyıl İstanbul'unda şairlerin çeşitli meclislerde toplanmasından ve bürokraside görev almalarından mütevellit birbirleri ile tanışabilecekleri uygun ortamlar oluşmuş ve bir şekilde Nefî, Nevîzâde ve ona yakın olan şair arkadaşlarıyla (Kafzâde Fâizî, Ganîzâde Nâdirî ve Riyâzî) tanışmıştır. Bu süreçte çeşitli sebeplerle Nefî ile Atâyî arasında düşmanlığa varan nefret iklimi oluşmuştur. Bu düşmanlık, sadece duygularda ve sözde kalmamış, şiirlere de yansımıştır:

Der-Hakk-ı Nev'izâde ve Gayruhû

Nev'izâde bize bu şîve-i hîzâne neden

Seni s.kmek bize eller gibi matlab degül â
(...)

Gerçi Kafağlı sefâhatde 'alemdür şimdi

Sen kadar midhad ü fâh.şe-meşreb degül â

N'ola 'innînse evvel kendi bilür ehli ile

Hele bir sencileyin cilt-i müzebzeb degül â

Nefî (Sihâm-ı Kazâ, Hiciv 15/1-3-4)

Nefî, şiirinde dile getirdiği 'şîve-i hîzâne' ifadesi ile aslında bir bakıma Atâyî'nin kendisi için kullandığı sövğu içerikli sözlerden bahsetmektedir. Ayrıca şair, Atâyî'ye karşı hakaret ederken şiirin içerisine 'Nefî ve Çevresindeki Bürokrat Marjinaller' mahfilinde bulunan bir başka şair olan Kafzâde Fâizî'yi de dahil eder. Nefî'nin Atâyî için kullandığı dil son derece çirkin ve ona karşı yönelttiği eleştiriler ise acımasızdır.

Nevîzâde'nin icra ettiği kadılık mesliğini, ilim adamlığını ve şairliğini beğenmeyen Nefî, ona karşı beslemiş olduğu duyguları açıkça dile getirmektedir:

Ehl-i 'ilmüm der ise başına çalsun 'ilmin

Sâ'ir erbâb-ı suhen cehl-i mürekkep degül â

Kâdiyum derse eger mahkemeye lâzım olan

Dilber-i bâde-keş ü câm-ı leb-â-leb degül â

Şâ'irim derse eger şâ'ire isbat-ı hüner

Hatt-ı ta'likile dîvân-ı müretteb degül â

Nefî (Sihâm-ı Kazâ, Hiciv 15/8-11)

³ "I. Ahmed'in (1603-1617) ilk saltanat yıllarında İstanbul'a giden Nefî'nin sadrazam tarafından Sultan Ahmed'e tanıtıldığı muhakkaktır. Nefî sunduğu kasidelerle kısa zamanda sultanın iltifatını kazanarak yakınları arasına girmiş ve ilk olarak Dîvân-ı Hümâyûn'da maden mukâtaacılığı görevine getirilmiştir. Daha sonra mukâtaa kâtipliği, kısa bir müddet sürgüne gönderildiği Edirne'de Murâdiye mütevelliliği ve İstanbul'da cizye (haraç) muhasebeciliği görevinde bulundu" (Akkuş, 2006, s. 523).

Nevîzâde'nin babası da tıpkı kendisi gibi şair olan Nevî (ö. 1599)'dir. Nevî, döneminde Sultan III. Murat'ın (sal. 1574-1595) özel ilgisine ve saygısına sahip olmuştur: “*Şehzade hocalarının bayramlarda huzura çıkması sırasında padişahların ayağa kalkmaları âdet olmadığı hâlde, Sultan III. Murad'ın Nevî'ye ayağa kalkarak saygı gösterdiği ve sık sık fikirlerine müracaat ettiği rivayet edilir*” (Şentürk ve Kartal, 2010, s. 204-205).

Nevîzâde'nin babasının ilim adamlığından ve şairliğinden yola çıkan Nefî, ilim ve irfân sahibi Nevî'yi de tıpkı babası gibi boş söz söyleyen ‘yâve’ birisi olarak anmıştır:

Nev‘izâde saña mîrâs-ı pederdür yâve

‘Ömri zîrâ pederüñ yâve demekle geçmiş

Var kıyâs et ne kadar herze yemiş kim merhûm

Yerine sencileyin bir kaba p.ştı s.çmiş

Nefî (Sihâm-ı Kazâ, Mukatta‘ât 54)

Nefî'nin hem Atâyî'yi hem de babası Nevî'yi, boş sözler söyleyen olarak anmasının altında nefret ile birlikte her iki isime karşı yöneltilen şairlik eleştirisi de olabilir. Zira hem Atâyî hem de babası Nevî, ilim adamlıklarının yanı sıra şairlikleri ile de ön plana çıkan isimlerdir.

Atâyî, şairliğinin yanı sıra ilim dünyası için de geçerliliğini bugün bile koruyan önemli eserler hazırlamıştır. Özellikle başta Taşköprizâde'nin meşhur *Eş-Şekâ'iku'n-Nu'mâniyye* adlı eserine zeyl olarak yazdığı *Hadâiku'l-hakâik fi tekmileti's-Şekâik* isimli eseri, Atâyî'nin ilminin derinliğini ortaya koyar: “*Şeyhler, ilim adamları ve şairler hakkında bilgi veren eser, kendisini 1730 yılına kadar zeyleden Şeyhî'nin Vekâiyu'l-fuzalâ'sıyla birlikte Şekâ'ik'in en önemli zeyli olarak ilim tarihimizin ana kaynaklarından sayılmaktadır*” (İpekten, 1991, s. 42).

Atâyî'nin kadılık mesleği ile ilgili gerekli olan bilgiye ve donanıma sahip olmadığını belirten Nefî ona karşı saldırılarına devam eder:

Nev‘izâde nice kâdîlik edersîñ sen kim

Şer‘i bir mes‘ele bilmezsiñ eyâ p.şt aslâ

Evvelâ b.klı bulur mıydı s.kenler g.t.ni

Olsa ma‘lûmuñ eger mes‘ele-i istincâ

Nefî (Sihâm-ı Kazâ, Mukatta‘ât 55)

Ortaya çıkan durumda Nefî, Atâyî'nin ilim adamlığını, kadılığını ve şairliğini hiçbir sûrette beğenmemiş, onun bu kimliklerini şiddetle eleştirmiştir.

‘Nefî Çevresinde Toplanan Bürokrat Marjinaler’ mahfilinde yer alan ve yazmış olduğu şiirler ile Nefî'ye karşı duymuş olduğu kin ve nefreti açık bir şekilde yansıtan Atâyî'nin hayatı ile ilgili bilgiler şu şekildedir:

Asıl adı Atâullah olup XVI. yüzyıl şair ve bilginlerinden Nevî'nin oğlu olan Atâyî, ilk eğitimini babasından gördükten sonra, bir süre Kaf-zâde Feyzullah Efendi'ye öğrenci oldu, Karaca Ahmed Efendi'den Arapça dersleri aldı. Henüz on beş yaşındayken 1007/1598'de babasını kaybeden Atâyî, tahsilini Ahî-zâde Abdülhalim Efendi'nin yanında tamamladı. İlk hizmeti 1010/1601'de İstanbul Kadısı Zekeriyâ-zâde Yahyâ

Efendi'ye bir kıt'a sunarak kırk akçe ile İstanbul Canbâziye Medresesi müderrisliğine atanmasıyla başladı. Birkaç yıl sonra 1017/1608'de kadılık mesleğine geçerek Lofça kadısı oldu. Bunu sırasıyla Babaeski, Varna, Rusçuk, Silistre, Tekfurdağı, Hezargrad, Tırnova, Tırhala, Manastır ve Üsküp kadılıkları takip etmiştir. Üsküp kadılığından 1044/1635'te azlolunmasından sonra İstanbul'a döndüğü sırada vefat ederek babasının yanına defnedildi. Nefî'nin hicivyelerinden, iri yapılı ve kilolu biri olduğu anlaşılan Atâyî; nüktedân, hoşsohbetli ve mizahtan hoşlanan biriydi (Şentürk ve Kartal, 2010, s. 256).

Nevîzâde Atâyî'nin *Dîvân*'ına ve çeşitli mesnevîlerine bakıldığında herhangi bir şahısa karşı yöneltilmiş sövgüye rastlanmaz. Fakat şairin *Hezeliyyât* adlı eserinde mizahî bir üslûp ile yazılmış müstehcen ve kaba ifadelerle rastlanılır. Eserinde, müstehcen ve kaba ifadeleri şiirine dahil eden Atâyî'nin bu tarz şiirler yazmasının en büyük sebebi mizaha yatkın olan kişiliğidir:

Halinden şikâyet ettiği de çok olmuştur ama Atâyî, hiçbir zaman rindane havasını ve kendine olan güvenini kaybetmemiş, canlılığı ve hayata bağlılığını devamlı muhafaza etmiştir. Meclislerde sohbet eden, eğlenceyi seven ve sosyal faaliyetlerde bulunan, tok sözlü ve enerjik yapılı bir tablo çizen Atâyî'nin gerçekte de mizacının mizaha müsait olduğu kaynaklarda zikredilmektedir (Karaköse, 1994, s. 10).

Atâyî'nin kişiliğinin mizah yapmaya ve eğlenmeye yatkın olma durumunun izleri ise en net şekilde *Hezeliyyât*'ında sürülebilir. Tamamen eğlenmek ve eğlendirmek amacıyla yazılan bu eserde hiçbir şahsa doğrudan hakaret bağlamında bir sataşma söz konusu değildir:

Hezeliyyât'ta konusu ismi verilmeyen şahıslara, özellikle de mahbuplara, cinsel sataşma, muzip şaka ve takılmalar olan pek çok manzume bulunmaktadır. Hatta bunların sayı bakımından, ciddi mevzuların mizahî bir şekilde sokulması temasından daha fazla olduğunu söylemek mümkündür. Atâyî sadece argoya, küfre ve mizahî ifadelerle yer vermemiş, kıymetinin bilinmemesi, ham sofuluğun zararları ile kaderden şikâyet gibi felsefî ve hikemî konu ve temalar da işlemiştir (Donuk, 2015, s. 76).

Atâyî'nin Nefî'ye karşı kin ve nefretini gözler önüne seren kıt'alar İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde bulunan TY 511 numarada kayıtlı olan *Sihâm-ı Kazâ* ve TY 3004 numarada kayıtlı olan mecmû'ada mevcuttur. Sözü edilen ilk yazma, aslında *Sihâm-ı Kazâ*'nın bir nüshası olmasına karşın içerisinde muhtelif şairlerin yazmış oldukları çeşitli hicivleri barındırması münasebetiyle aslında müstakil bir eser olmaktan ziyade bir hiciv mecmû'asıdır. Eserde Atâyî tarafından Nefî'ye karşı söylenmiş 36 kıt'a yer almaktadır. TY 3004 numaralı yazmada ise Atâyî'nin 3 kıt'ası yer almaktadır. Bahsi geçen bu kıt'aların büyük çoğunluğu galiz küfürleri ihtiva eder. Biz çalışmamızda bu kıt'aların tamamına yer vermedik.⁴ Çalışmamızda daha çok Nefî ile Atâyî arasında oluşan düşmanlığın ve nefretin nedenlerini ve sınırlarını belirlemeye çalıştık.

İlk olarak Nefî'nin Ünsî adlı bir şairle olan dostluğuna (veya ilişkisine) değinen Atâyî, Nefî'nin kişiliği ile birlikte onun şairliğine de hakaret dilini yöneltmiştir:

Haṭâ ile eger kim başına yestehlese Ünsî
Ne çâre haẓm ider zîrâ aña mâ'il geçer Nefî

⁴ Sözü edilen bu 39 kıt'anın büyük çoğunluğu tarafımızca hazırlanan doktora tezinde mevcuttur. Ayrıntılı bilgi için bk. Vural, *Klasik Türk Şiirinde Marjinal Bir Üslup Olarak Küfürlü Söyleşme*, 2019.

Nice kārîzi nûş itse yine ağzın siler tınmaz
 Hâlâ hūrân içinde hayli deryâ-dil geçer Nefî⁵

Nevîzâde Atâyî

Sözü, şiir dilinde kullanmakta oldukça yetenekli olan Nefî, şiir vadisinde kendi sözleriyle övünme bağlamında döneminde zirvededir. Her fırsatta sanatının gücünü ve etkileyciliğini ortaya koymaya çalışmış ve kendini övmekten geri kalmamıştır:

Ehl olan kadrin bilür ben cevherim medh eylemem
 Âlemin sermâye-i deryâ vü kâındır sözüm

Nefî (Dîvân, Kasîde 1/4)

Sözünü ‘sermâye-i deryâ’ (denizin sermâyesi) olarak niteleyen Nefî’nin bu ve benzeri şiirlerinde kendisini övmesi; şiirini ve sanatını ön plana çıkarması dolayısıyla olsa gerek Atâyî, kendisine hakaret dilini yöneltmiş ve Nefî’nin kendisini ‘deryâ-dil’ olarak göstermesini eleştirmiştir.

Şiirde ismi geçen Ünsî ise muhtemelen Kütahyalı olan ve asıl adı Abdü’l-latîf olan Ünsî olmalıdır. XVII. yüzyılda tezkirelerde ve edebiyat kaynaklarında sözü edilen Ünsî dışında başka bir şaire rastlanılmamaktadır. *Rızâ Tezkiresi*’nde şairin kadılık payesine ulaşmış ilmiye sınıfı mensubu bir İstanbullu olduğu ve asıl isiminin Abdü’l-latîf olduğu belirtilir.⁶

Tezkire-i Safâî’de ise şairin aslen Kütahyalı olduğu, dönemin Şeyhü’l-İslâm’ı Bahâyî Efendi’den mülâzım olduğu; çeşitli illerde kadılık mesleğini ifâ ettikten sonra 1075 (1664) yılında Medine’de vefat ettiği belirtilir.⁷

Ünsî’nin hem Nefî ile aynı yüzyılda yaşamış olması hem de kadılık mesleğini ifâ etmesi sebebiyle ‘Nefî ve Çevresindeki Bürokrat Marjinaler’ mahfiline yakın bir isim olması muhtemeldir. Ayrıca Atâyî’nin kadılık mesleği ile uğraştığını göz önüne alırsak muhtemeldir ki Ünsî, Atâyî’nin de pek hoşnut olmadığı ve Nefî ile yakın bir dostluk içerisinde olan bir kişi olduğu yorumları da ihtiyatlı davranmak kaydıyla yapılabilir.

Yukarıdaki şiirinde Nefî’nin çevresinde ‘hayli deryâ-dil’ (oldukça deniz gönüllü) olduğunu belirten Atâyî, aslında bu ifade ile bir bakıma Nefî’nin şairliği ile de alay etmektedir. Şairlik konusunda güçlü bir egoya sahip olan Nefî, hem kendisiyle aynı yüzyılda yaşamış hem de kendisinden önceki yüzyıllarda yaşamış olan şairlerden kendisini kat kat üstün görür. Nefî’nin *Dîvân*’ı ayrıntılı olarak incelendiğinde ise onun şiir dilindeki ‘ben’i ve ‘bencilik’i daha net bir şekilde ortaya çıkar:

Nefî’nin divanındaki gazellerinin 29’unu ‘ben’ düşüncesini belirten redif ve kafiyeler üzerinde kurması, divanın ilk şiiri olan naatına da ‘sözüm’ redifiyle başlaması, şairdeki benlik duygusunun ne kadar üst planda tuttuğunu göstermektedir. Şüphesiz ki şiirinin edebî değer taşıdığını düşünen her şair övünür. Nefî’nin övünmelerinde

⁵ Y.511: 88a

⁶ “Zümre-i mevâlî-i kirâmdan İstanbulî sîr-âb-ı feyz-i kudsi ‘Abdü’l-latîf Efendi’dür” (Zavotçu, 2017, s. 61)

⁷ “İsmi ‘Abdü’l-latîf’dir. Anadolu’da Kütahya’dan zuhûr edip evâ’il-i hâlinde İstânbûl’a gelip tahsil-i ma’ârif-i bî-şumârdan sonra Şeyhü’l-İslâm Bahâyî Muhammed Efendi’den şeref-i mülâzemeti nâ’il ba’dehu silsile-i erbâb-ı tadrîse dâhil olup refte refte tayy-ı medâris-i mu’tâde ederek Trablusşâm kâzısı ba’dehu Mar’aş kazası ba’dehu Üsküdâr kazası ba’dehu İzmir kazası ihsân olunup ba’dehu Uyvâr seferinde ordu-yı hümâyûn kâzısı ba’dehu kazâ-i Şâm ile mukzi’l-merâm olup bin yetmiş beş târîhinde medîne-i mezbûrede kazâ-i nahb ile tayy-ı sicill-i hayât etmekle...” (Çapan, 2005, s. 68).

belli başlı iki nokta göze çarpar. Bunlardan biri onun şairlik yeteneğine ve şiirlerine rakip tanımayan tutumu, diğeri ise kendisini tanınmış İran şairleriyle bir tutması hatta kendisini onlardan daha üstün bir şair olarak görmesidir (Erkal, 2009, s. 116).

Nefî, *Dîvân*'ının birçok yerinde şiirlerini ve şairliğini överken kendisini anlam üretmede, yeni ve etkili sözler söyleme konusunda 'manâ deryâsı' olarak görür. Hatta bazı şiirlerinde bu durumu dile getirirken ileri derecede abartıdan da geri durmaz:

Oldum o kadar teşne o vâdîde ki şimdi
Deryâ-yı maânî bana bir katre-i nemdir

Nefî (Dîvân, Kasîde 59/37)

Bir başka şiirinde ise Nefî, söz üretmede olan yeteneğinin 'deryâ-yı maânî'nin yaratılışında olan bir özellik olduğunu, deniz gibi sonsuz olan bu şairlik yeteneğinin sahilini ise incilerin süslediğini belirtir:

Tabımdır o deryâ-yı güherpâş-ı maânî
Ki sâhilini maden-i lülü-i ter eyler

Nefî (Dîvân, Kasîde 10/43)

Nefî'nin şairliğini ve şiirlerinde kullanmış olduğu bu 'deryâ' imgesini alaya alan Atâyî, şiir eleştirisini Nefî'ye karşı duymuş olduğu nefretten dolayı hakaret diliyle yerine getirmiştir.

Ünsî'yi muhtemelen Nefî'ye olan yakınlığı dolayısıyla eleştiren Atâyî bu sefer şiirin içerisine muhtemelen tıpkı Ünsî gibi Nefî'ye yakın olan ve kim olduğu tam olarak anlaşılamayan 'sarı oğlan' lakaplı birisini de dahil ederek sövgülerine devam etmektedir:

Görince yanmış Ünsî gibi kîrin sarı oğlanuñ
Tutuşdı dil aña künğâhını kırtuldu hem gamdan

Çeküp alınca g.t.nden herâretle dimiş Nefî
Od alup kınde yaqarsın behey zâlim cehennemden⁸

Nevîzâde Atâyî

Sarı oğlan lakaplı kişiyle birlikte anılan Nefî, bu kez Atâyî tarafından 'rû-siyeh' (siyah yüzlü) olarak gösterilmiş ve kertenkeleye benzetilmiştir:

Nefî-yi rû-siyehüñ bilmez idüm p.şt idigin
Yolda gördüm sarı oğlanı s.kerken nâ-gâh

Deheni kûnı ile tırşa şorar hâdişesin
Şanki kertenkeledür zehrin alur mâr-ı siyâh⁹

Nevîzâde Atâyî

Bir başka şiirde ise yine Nefî ile Ünsî'yi bir arada anan Atâyî, şiir ve şairlik eleştirisi yapmadan doğrudan Nefî'nin kişiliğine karşı hakarete bulunmaktadır:

Yine Ünsî saña nisbetle ehl-i pederdür Nefî

⁸ Y.511: 88a

⁹ Y.3004: 48b

Nedür böyle t.ş.k şakırdısı ol kaçır-ı bālāda

S.k.lmekden aña el degmez oğlanuñ saña yetmez

Çaruñ da neylesün bu derdüñe olmuşdur ezāda¹⁰

Nevîzāde Atâyî

Ünsî ile Nefî arasında karşılaştırma yapan Atâyî, Ünsî'yi bir nebze de olsa Nefî'den daha iyi birisi olarak görmektedir. Aynı şiir içerisinde hem Nefî'nin hem de Ünsî'nin bir arada anılmaları bu iki şairin aralarında bir dostluk olduğu ihtimalini akıllara getirebilir.

Nefî'ye karşı açık bir şekilde hakaret dilini kullanan Atâyî, sebebini tam olarak belirleyemediğimiz sebeplerden dolayı Ünsî'ye karşı da kin ve nefret içindedir:

Bir bel devâtı virmeğin iy Ünsî bir zemân

Kîrümle künüñ itmişidi hayli dağk u lağ

Nâ-būd olurdu girdüğü dem baħr-ı zilleye

Bend itmeseydi yanına hâyem iki kabağ¹¹

Nevîzāde Atâyî

Bir başka şiirinde de Nefî ve Ünsî'yi birlikte anan Atâyî, bu kez şiirinde her iki isim için de oldukça ağır ithamlarda bulunmuştur:

Mest olup Nefî ile bālyozda

Ünsî-yi hîzi aldılar aşığı

Hâyelerden sıra idüp peydā

Oynadılar aña sıra t.ş.ğ¹²

Nevîzāde Atâyî

Atâyî, sonunda Nefî ve Ünsî'ye karşı neden hakaret dilini yönelttiğini açıklamaktadır. Atâyî, Nefî ve Ünsî'yi hiciv etmeye yemin etmiştir ve bu şairlere karşı yöneltilmiş olduğu suçlamalar ve hakaretler ise bir anlamda gerçeklerin ortaya çıkarılması 'beyân-ı vâk'a'dır:

Senüñ ile Ünsî iy Nefî hicve 'ahd itdüm

Ki 'ār u ğayretiñüz olmayınca zâyî'dür

Bir iki kıt'a ise 'ahdüme hâlel virmez

Seni bu hicve degüldür beyân-ı vâğ'adur¹³

Nevîzāde Atâyî

Klasik Türk edebiyatında kaleme alınan hiciv ve hezel türlerine bakıldığında belli şahıslara karşı hakaret dilini kullanan şairlerin alaycı bir dil kullanarak hakaret ettikleri kişiler hakkında yer yer biyografik bilgiler verdikleri görülür. Bu bilgiler ihtiyatlı davranmak kaydıyla

¹⁰ Y.511: 90b

¹¹ Y.511: 90a

¹² Y.511: 90a

¹³ Y.511: 91b

tarihî açıdan hiçbir vesikada yer almayan bilgi parçacıklarını araştırmacılara sunmaktadır. Hakaret dilini kullanan şair, sövgü içerikli şiirinde tarihî vesikalar ile örtüşen doğru bilgilerin yanında mecazî ve abartılı anlamlarla oluşturulan ifadelere de yer verirler:

Nef'iyâ kimseye ayrıncı vu gurbet dimesin
İkisi dağı bu kârûñ yine sende mevcûd

Bâbâñ ayrıncı başısı idi evvel şâhuñ
Sen kâtı mîdehed olmağ ile olduñ merdûd¹⁴

Nevîzâde Atâyî

Bu bağlamda ele alınması gereken şiirde Atâyî, Nefî'nin babasının şahın ayrıncısı olduğunu söyleyerek ona hakarete bulunmuştur. Nefî'nin babası olan Mehmed Bey'in Kırım Hanı'nın hizmetinde bulunduğu tarihî vesikalarda kayıtlıdır ancak şahın ayrıncılığına dair herhangi bir bilgi elde yoktur: “Kırım hanına nedimlik yaptığı anlaşılan babası da şairdir. Babasına dair bilgi verdiği ve “Peder değil bu belâ-yı siyahıtır başıma” mısraının yer aldığı hicviyyesinde onun Kırım'a giderek rahat bir ömür sürdüğü, ardında bıraktığı ailesinin yoksul ve korumasız kaldığı anlaşılmaktadır” (Akkuş, 2006, s. 523).

Nefî'ye karşı babası üzerinden hakaretlerine devam eden Atâyî, belki de Nefî'nin babasının Kırım Hanı'nın yanına gittikten sonra Nefî'ye ve ailesine ilgi ve itibar göstermemesi münasebetiyle Nefî'nin babasının cimri olduğunu dile getirmektedir:

Bilürüz bâbânı Nef'î kuyu kırdanlığı kim
Bir dünüñ 'âmil ü hem nekbeti cimri beg idi
Vağdeti b.k.nı ağzuña alup çinmeden
Pendi bir müşhil içüp başına ş.çm.k yig idi¹⁵

Nevîzâde Atâyî

Başka bir şiirde ise Atâyî, Nefî'nin hem annesine hem de babasına karşı ağır bir sövgü dili yöneltmiştir:

Sen taşrada karuñ içerde şafâ üzre oluñ
Dikilmek itse ne deñlü halk-ı 'âlem la'neti
Nef'iyâ hiç kimse ta'n itmez saña mîrâşdur
Gidilik bâbâñ işi s.k.lmek anañ şan'atı¹⁶

Nevîzâde Atâyî

Nefî'nin Erzurum'un Hasankale ilçesinden olduğu bilinmektedir: “Âlî Mustafa Efendi'nin Mecmau'l-bahreyn adlı eserindeki bilgilerden ve Hâfiz Ahmed Paşa'nın 1034'te (1625) sadarete gelişi üzerine ona yazdığı kasidesinde kendi hayatına dair düştüğü kayıtlardan hareketle 980 (1572) yıllarında doğduğu tahmin edilmektedir. Asıl adı Ömer olup Erzurum'un

¹⁴ Y.511: 89b

¹⁵ Y.511: 89a

¹⁶ Y.511: 90b

Pasinler (Hasankale) ilçesindedir” (Akkuş, 2006, s. 523). Şiirinde bu bilgiye vurgu yapan Atâyî, Nefî’ye ‘Ermeni’ ve ‘çingene’ suçlaması yaparak ona karşı etnik açıdan hakaret etmektedir:

Biz Hasan Kâl’ası semtin bilürüz iy Nefî
Lâzım oldı seni şimden gerü yârâna dimek

Çün civânsın sen eyâ Ermeniden dönme gidi
İltifât-ı şu‘arâdur saña çingâne dimek¹⁷

Nevîzâde Atâyî

Atâyî, başka bir kıt‘asında da Nefî’ye karşı ‘çingene’ suçlamasında bulunmaktadır. Şair, bu suçlamayı yaparken bir yandan da Nefî’nin şiirlerinde kendisini ‘tîğ-i zebân’ olarak övmesini de eleştirir:

Başını oğlanı künna şokarsa Nefî
Öyle kara köpegün râst düşer hâltasıdur

Medh idüp kendisini tîğ-ı zebânım dimesün
Özi bir çingenedür tab‘ı kömür balçasıdur¹⁸

Nevîzâde Atâyî

Nefî’ye karşı yöneltilen ‘çingenelik’ suçlaması, başka şiirlerde de mevcuttur:

Kendüni .bne ile ‘âleme teşhîr itdün
Gider iy Nefî-yi çingâne bu meşreb deñlü

Başuñ anañ .mı olmazsa bābāñ büzüğine
B.şlu işkenbe gerekdür saña nezkeb deñlü¹⁹

Nevîzâde Atâyî

Nefî-yi nā-ğalef ki ħabşi ile
Sögdürür anasına atasına

Qādir olmayıcak cevāba hemān
Başdırur çingene şamātasına²⁰

Nevîzâde Atâyî

Nefî’nin şiirlerinde kullandığı coşkun söylem, kişiliğinde hazır bulunan egoyla birleşince doğal olarak ‘tîğ-zebân’ ifadesi, Nefî için bir söz silahına dönüşmüştür. Bu durum şairin şiirlerinde açık bir şekilde ortadadır. Öyle ki şair, kendisine Nefî mahlasını uygun gören Gelibolulu Âlî için yazmış olduğu kasîdesinde dil kılıcı ‘tîğ-ı zebân’ ile şiir diyârını fethetmek arzusu içerisindedir:

¹⁷ Y.3004: 48b

¹⁸ Y.3004: 48b

¹⁹ Y.511: 89a

²⁰ Y.3004: 49a

Feth edip tîğ-ı zebânımla diyâr-ı nazmı
Olsam emrinle senin umde-i mirân-ı sühen

Nefî (Dîvân, Kasîde 60/32)

Sultân Murâd Hân'ın şehzâdeleri olan Mahmûd ve Muhammed için yazmış olduğu kasîdesinde ise Nefî, 'tîğ-i zebân'ını mücevher dalgasına benzetmektedir:

Dilim endîşe-i medhinle bir deryâ-yı pür gevher
Ana tîğ-ı zebânım sanki bir mevc-i mücevherdir

Nefî (Dîvân, Kasîde 19/35)

Görünen o ki Nefî'nin kendi dilini, söz söyleme gücünü bu denli överek ön plana çıkarması, Atâyî'de rahatsızlık oluşturmuş ve bu iki şair arasındaki hasımlık, şiir eleştirisi ile hakaretin bir arada kullanılmasına sebebiyet vermiştir.

Atâyî başka kıt'alarında da Nefî'ye karşı hakaret ve şiir eleştirisi yöneltmiştir. Nefî ile hiciv vadisinde söz yarışına girişen Atâyî, muhtemelen Nefî'nin kendisine yönelttiği 'iğrâk' (suya batırma, suda boğma) ifadesinin vermiş olduğu duyguyla hakaretlerine devam etmektedir:

Kîr-i hicvi ideyüm âmâde
Kekezüñ tâkatini itmege tāk

Ġarq-ı bārân ideyüm zillesine
O da görsün nice olurmuş iğrāk²¹

Nevîzâde Atâyî

İğrak kelimesinin suya batırma, suda boğulma anlamlarının dışında başka anlamları da vardır. Bedî' tabirlerinden olan ifadeyi Tahir Olgun şu şekilde açıklar: "Bedî' tabirlerdendir. Mübâleganın üçüncü derecesi demektir" (Olgun, 1973, s. 60). Yekta Saraç ise 'iğrak'ın mübalağanın üçüncü derecesi olduğunu belirterek şu bilgileri verir:

Mübalağa, üç kısma ayrılır: (a) Var olan veya var olduğu iddia edilen durum aklın kabul edeceği bir derecede ise veya geçmişte olduğu görülmüş ise tebliğ; (b) olduğu hiç görülmemiş, ama aklen olabilir ise iğrak; (c) akıl ne geçmişte olmuş olduğunu ne de olabileceğini kabul ediyor ise gulûv adını alır (Saraç, 2006, s. 220).

Yukarıdaki şiirden hareketle Nefî ve Atâyî arasında bedî' bir tabiri olan 'iğrâk' üzerinden edebî bir tartışma yaşandığını söylemek oldukça zor görünüyor. Çünkü Atâyî şiirinde iğrâk kelimesinin (suya batırma) anlamı ile ilişkili kullanılabilecek 'gark' ve 'bârân' ifadelerini de kullanmıştır.

Nefî'ye sövgü oklarını yönelten Atâyî, 'iğrâk' ifadesini kullanarak Nefî'nin şiirde mazmûndan anlamadığını dile getirerek onun hem kişiliğini hem de şairliğini eleştirmiştir:

G.t.ne kîr-i hicvi indürdüm
Nef'î-yi hîzûñ oldu tākati tāk

Aña mazmûn olunca böyle gerek
Hem zebân-ı vuķû' u hem iğrāk²²

²¹ Y.511: 91b

²² Y.511: 91b

Nevîzâde Atâyî

Başka şiiirlerde de Atâyî, Nefî'ye karşı şiiir üzerinden saldırmaya devam etmektedir. Anlaşılan o ki Atâyî, Nefî'nin kendi şiiirleri için kullanmış olduğu 'tâze eş'âr' ifadesini kabul etmemektedir:

Tâze eş'âr deyü iy gidi-i [ol] bed-mezheb
Gitme gel yok yere Tebrîz ü Kâam-ı Şîrâze

Gitmesün köhne ıtlâğı karınuñ ağızından
Olmaz iy Nefî saña böyle zebân-ı tâze²³

Nevîzâde Atâyî

Klasik Türk edebiyatında şairin kendi şiiiriyle övünme durumu, hemen hemen her şair için bütün asırlarda geçerli bir durumdur. XVII. yüzyılda ise Nefî, güçlü egosunun da etkisiyle şairliği ve şiiirleriyle övünür. Öyle ki Nefî, şiiirin bütün vadilerinde başarılı olduğunu ifade eder:

“Nefî yalnız kasîde ustalığına değil, tümüyle şiiir sanatındaki başarısına güvenir. Dîvân'ında, kasîdelerle birlikte, mesnevi, musammat, gazel, kıta ve rûbai nazım şekillerine de örnekler vermiştir.

Hem kasîde hem gazel bir tâze vâdidür bu kim

İhtirâ-ı nâme-i muciz beyânımdır benim” (Akkuş, 2018, s. 12).

Kendi şiiirini öven Nefî'ye karşı Atâyî, Nefî'nin faziletten ve belâgattan anlamadığını, Nefî'nin şiiir dilinde önemli özelliklerden olan 'şirin-manâ' ve 'zengin-edâ'dan da yoksun olduğunu belirtir:

Bilmedün ser-rişte-i fazl u belâgat Nefî'iyâ
Ma'nî-yi şîrîn ile zengin-edâya bağludur

Herze-hürî idemez kimse senüñle hâşılı
P.ğ yimek zîrâ bilürsin iştiyhâya bağludur²⁴

Nevîzâde Atâyî

Atâyî, bu kez kimliğini tam olarak belirleyemediğimiz Şabân isimli şahsı şiiirine dahil ederek Nefî'ye karşı hakaretlerine devam etmektedir. Nefî'nin elde ettiği mevkiye çalışıp çabalayarak gelmediğini belirten şair, Nefî'nin okuyup yazmadan da bî-haber olduğunu belirterek ona karşı ciddi eleştirilerde bulunmuştur.

Senün hâkkuñda Nefî ba'zı söz naql eyledi Şa'bân
Didi kim nâ-münâsib p.ğ yimekte haylî fâyıkdur

Oğuyup yazmadan s.k.lmek ile ma'rifet bulmağ
Senün gibi belürsiz s.k oğlanlarına lâyıkdur²⁵

Nevîzâde Atâyî

²³ Y.511: 89a

²⁴ Y.511: 89a

²⁵ Y.511: 89b

Nefî'nin ilim hayatına Erzurum'un Pasinler ilçesinde başladığı ve daha sonra da orada defterdarlık görevinde bulunan Gelibolulu Âlî vasıtasıyla şiirini ve sanatını geliştirerek İstanbul'a geldiği bilinmektedir:

Genç yaşta şiirle ilgilenen Nefî eğitim hayatına Pasinler'de başladı, Erzurum'da devam etti, bu arada Farsça da öğrendi. Önceleri "Darrî" mahlasını kullanan şaire Gelibolulu Âlî tarafından "Nefî" mahlası verildi. Defterdarlık göreviyle Erzurum'da bulunan Âlî'ye olan yakınlığı dikkate alınrsa Nefî'nin şiir sanatı ve edebî bilgiler yanında Fars kültürüyle alâkalı gelişimini de Âlî aracılığı ile sağlamış olduğu düşünülebilir (Akkuş, 2006, s. 523).

Belki de Atâyî, Nefî'nin Gelibolulu Âlî vasıtası ile şiir vadisinde yol aldığına değinmek istemiş ve hakaret içerikli şiirinde Nefî'ye karşı bu ifadeleri kullanmıştır.

Nefî'nin söylemiş olduğu birkaç kıt'ayı hüner sayarak gururlandığını belirten Atâyî, şiirin içerisine Şabân adlı şahsı da dahil ederek Nefî'yi irfân meydânına çağırarak ona karşı meydan okumaktadır. Bu meydan okuma ise oldukça sert bir şekilde dile getirilmiştir:

Bir iki kıt'a hünerlikle mağrûr olma iy Nef'î
G.t.ñ var ise aç ağzuñ gelüp meydân-ı 'irfâna

Senüñ biñ pâre eylerdüm g.t.ni kîr-i hicvümle
Yine bir iş açılır kırkarum pendile Şa'bâna²⁶

Nevîzâde Atâyî

Atâyî, bu sefer Sâmi adlı bir şairin Nefî'yi hicvederek onu zor duruma düşürdüğünü belirtmiş, Nefî'nin evladına ve ecdadına sövgü dilini yönelterek hakaretlerine devam etmiştir:

Geldi b.kuñ ağzuñdan eyâ Nef'î-yi me'bün
Hicv ile seni Sâmi-yi pür-zür şıkınca

Evlâduña nefrîn ola Deccâl'e varınca
Ecdâduña la'netler Ebû Cehl'e çıkınca²⁷

Nevîzâde Atâyî

Nefî ile aynı yüzyılda yaşamış ve onun ile yaşları bakımından birbirine denk olan sadece Mustafa Sâmi Bey (ö. 1645/1646) bulunmaktadır. Sâmi'nin babasının ölümünden sorumlu tuttuğu Kılıç Ali Paşa'yı hicvetmesi²⁸ onun hiciv vadisinde eserler kaleme aldığı göstermektedir. Sâmi'nin hem Nefî ile çağdaş olması hem de hicivler kaleme alması dolayısıyla ihtiyatlı davranmak kaydıyla yukarıda şiirde ismi geçen Sâmi'nin Mustafa Sâmi Bey (ö. 1645/1646) olduğu söylenebilir. Ancak Sâmi *Dîvân*'ının bugün için elimizde bulunmamasından mütevellit bu bilgiyi tam olarak doğrulamaktan uzak bulunmaktayız.

²⁶ Y.511: 89b

²⁷ Y.511: 90b

²⁸ "Pederî, deryâ beglerinden bir mîr-i be-nâm olup Kapudan 'Alî Paşa'nuñ dest-i sâkî semtinden şerbet-i şehâdet nûş eyledükde tıfl-ı hîred-sâl kalup sa'âdet-pîrâ-yı sultâniye almışlar idi... Kılıç 'Alî Paşa hakkında 'âleme dâstân itdüğü hicv-i nâzûk-beyân ile pederinüñ intikâmın almışdur." (Açıkgöz, 2017, s. 174).

Nefî'nin Sâmi ile arasında geçen olaylar hakkında malûmât sahibi değiliz. Ancak şu yorum yapılabilir: XVII. yüzyılda sert dili ve mizâcı ile dönemin şairlerine saldıran Nefî'ye şiir dili ile aynı sertlikte cevap veren şairlerden birisi de Sâmi olmalıdır.

Sonuç

Nefî ve Nevîzâde Atâyî arasında şiir dili ile söylenmiş sövgülere bakıldığında bu iki şair arasındaki münasebetin ve aralarında oluşan hasmane tavırların sıradan bir münakaşanın çok uzağında olduğu aşikârdır. Bu iki şair, yer yer birbirlerine karşı şairlik sıfatlarıyla şiir ve şairlik eleştirileri yöneltse de asıl eleştirileri birbirlerinin kişiliklerine, elde edilen makam ve itibarlara yöneltmişlerdir. Nefî'nin Atâyî'nin babası olan Nevî'nin ilim adamlığını ve şairliğini beğenmemesi hususu ve buna karşılık da Atâyî'nin Nefî'nin ailesine karşı hakaret dolu ifadeler kullanması ikili arasındaki nefreti ve kini gözler önüne sermesi bakımından önemlidir. İkili arasındaki nefreti ortaya koyan bir başka durum ise Atâyî'nin Nefî'ye karşı yazmış olduğu şiirlerde Nefî'nin ismini doğrudan anmasıdır. *Hezeliyât*'ında da küfürlü ve müstehcen ifadeler veren Atâyî, bu eserinde hiçbir şahsın adını anmaz. XVII. yüzyılda kaosu ve düzensizliğin hüküm sürdüğü bir zaman diliminde bu iki şairin karşılıklı olarak iki ayrı grupta bulunmaları dikkat çeken bir başka unsurdur. 'Nefî ve Çevresindeki Bürokrat Marjinaller' olarak adlandırdığımız bu grubun bir tarafında Nevîzâde Atâyî (ö. 1635), Ganîzâde Nâdirî (ö. 1627), Kafzâde Fâizî (ö. 1622), Riyâzî (ö. 1644) ve Vahdetî (ö. ?) bulunurken diğer tarafında Nefî, Ünsî, Sarı oğlan (?) ve Şabân (?) bulunmaktadır. Ortaya çıkan durumda 'Dostumun dostu benim de dostum. Dostumun düşmanı benim de düşmanım' felsefesi ile hareket eden şairler bir şaire karşı hakaret dilini kullanırlarken şiirlerinin içerisine düşmanın yakınında bulunan ve onun dostu olan diğer isimleri de dahil etmişlerdir. Nefî'nin Atâyî'ye karşı hakaret dilini kullanırken Kafzâde Fâizî'ye hakaret etmesi; Atâyî'nin Nefî'ye karşı hakaret dilini kullanırken Nefî'nin yakınında bulunan veya onunla bir şekilde irtibat halinde bulunan Ünsî, Şabân ve Sarı oğlan lakaplı kişilere de hakaret dilini yöneltmesi bunun en açık delilidir.

Kaynaklar

- Açıkgöz, N. (2017). Riyâzî Muhammed Efendi Tezkiretü's-Şu'arâ. Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/54137,540229-riyazu39s-suarapdfpdf.pdf?0> Erişim Tarihi: [06.02.2020]
- Akdağ, M. (1995). *Türk halkının dirlik ve düzensizlik kavgası Celalî isyanları*. İstanbul: Cem Yayınevi.
- Akkuş, M. (1998). *Nefî ve Sihâm-ı Kazâ*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Akkuş, M. (2006). Nefî. *İslâm Ansiklopedisi*. C 32. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 523-525. <https://islamansiklopedisi.org.tr/nefi> Erişim Tarihi: [21.01.2020]
- Akkuş, M. (2018). *Nefî divânı*. Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/57741,nefi-divanipdf.pdf?0> Erişim Tarihi: [06.02.2020]
- Bilkan, A. F. (2007). *Türk Edebiyatı Tarihi 2, Klasik Estetikte Yeni Yönelişler: Orta Klasik Dönem (1600-1700) Tarihi, Sosyo-Kültürel Bağlam*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Çapan, P. (2005). *Mustafa Safâyî Efendi Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l Âsâr Min Fevâ'idü'l-Eş'âr) inceleme-metin-indeks*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Donuk, S. (2015). Nevî-zâde Atâî'nin Hezliyyât'ı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C 8, 39, 70-110.

- Ercal, A. (2009). *Divan şiiri poetikası (17. yüzyıl)*. Ankara: Birleşik Yayınları.
- İlgürel, M. (2002). Zirveden dönüş: II.Selim'den II.Mahmud'a. *Türkler Ansiklopedisi, IX*, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 643-695.
- İpekten, H. (1991). Nev'î-zâde Atâ'î. *İslâm Ansiklopedisi. C 4*. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 40-42. <https://islamansiklopedisi.org.tr/atai-nevizade> Erişim Tarihi: [22.01.2020]
- Montagu, A. (1967). *The anatomy of swearing*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Karaköse, S. (1994). *Nev'î-zâde Atâyî Divanı kısmi tahlil-metin*. Doktora Tezi, Malatya: İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kortantamer, T. (2002). Kuruluş'tan Tanzimat'a kadar Osmanlı Dönemi Türk mizahının kısa bir tarihi. *Türkler. C 11*. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Ricaud, P. (2012). *Osmanlı İmparatorluğu'nun hâlihazırının tarihi (XVII. Yüzyıl)*. (ter. H. İnalcık ve N. Özyıldırım). Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Saraç, Y. (2006). *Klâsik edebiyat bilgisi belâgat*. İstanbul: Gökkuşbe Yayınları.
- Şentürk, A. A. ve Kartal, A. (2010). *Üniversiteler için eski Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tahir, O. (1973). *Edebiyat lügatı: tahir'ül mevlevi*. (haz. K. E. Kürkçüoğlu). İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Vural, E. (2019). *Klasik Türk şiirinde marjinal bir üslûp olarak küfürlü söyleşme*. Doktora Tezi, Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Y.511, Sihâm-ı Kazâ İstanbul Üniversitesi TY 511 numaralı yazma eser.
- Y.3004, İstanbul Üniversitesi TY 3004 numaralı yazma eser.
- Zavotçu, G. (2017). Rızâ Tezkiresi, Kültür ve Turizm Bakanlığı, <https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/73320,riza-tezkiresi2020pdf.pdf?0> Erişim Tarihi: [28.01.2020]
- White, S. (2013). *Osmanlı'da isyan iklimi erken modern dönemde Celâlî isyanları*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Extended Abstract

The Ottoman State, which has a solid political, judicial and military structure since the time it came to the stage of history, has had an effective and stable system for centuries by applying this structure and order on the new lands it conquered. The state, which reached the imperial level during the reign of Mehmet the Conqueror, lived its golden age during the reign of Sultan Suleiman the Magnificent and after that, IIIrd Selim's reign prosperity and stability were partially maintained during the IIIth Murat era and the state reached its widest limits in terms of land during these periods. In the XVIIth century, it is seen that important shaking began in the stable structure of the Ottoman State. While the loss of the old charm of Silk and Spice roads with the effect of geographical discoveries put the state in a difficult situation economically, the Ottoman State suffered significant land losses as a result of long-lasting wars with powerful states that have completed their political unity in the West and the East. As a result, the Ottoman Empire has entered a period of pause and decline in every respect.

The grooming system, which contributed to the welfare level of the state during the rise of the Ottoman Empire and provided a ready-made army to the state, deteriorated in this period. One of the biggest consequences of the deterioration of the grooming system is undoubtedly the abandonment of villages and towns. As a result, agricultural production, which is already in a downward trend, has decreased further and due to population mobility, the state has not been able to collect taxes regularly from the people under its subjects.

The deterioration of the grooming system has been the trigger of the Celâlî rebellions that the Ottoman Empire would have had to deal with during the XVIIth century. As a result of these revolts, the people who had to evacuate and migrate their land had to struggle with the climate change called the "Small Ice Age", which affected the entire Mediterranean basin. While there are such serious problems in the lands dominated by the Ottoman Empire, unfortunately, the state is deprived of skilled administrators who can solve these big problems.

One of the most important reasons behind the failure of the Ottoman State to fully cope with the environmental and global troubles experienced in the XVIIth century and the long duration of the troubles experienced was the authority gap in this period. The sultans, who were at the throne of the inexperienced and young ages, failed to solve the existing problems and failed to make the management level effective and permanent.

Because in the XVIIth century, the sultans at the age of the Ottoman Empire at the beginning of the Ottoman Empire ruled the state for serious periods. Due to the weakening of the central authority, the sultans' mothers' Sultans' and the pashas, who managed to take an active role in the state, ruled the country rather than the sultans. In the emerging situation, the Ottoman State could not get out of the depressed period, and the welfare level of the people decreased at the point reached.

In this period, we can see that the effects of chaos and disorder in the state on society have been expressed by the poets as the language of satire. It is the period when the most satire was written in the XVIIth century Ottoman classical poetry. During this period, a poet who is very active in satire like Nefî, Küfrî-i Bahâyî, who created his poems with abusive expressions from beginning to end, and Güftî, who adorned his contemplation with slang and obscene expressions during this century, experienced during this period. it is a result of chaos.

Nefî used a brutal and harsh language against the statesmen and poets of the period with his satire. Against Nefî, there is Nevîzâde Atâyî, Ganîzâde Nâdirî, Kafzâde Fâizî, Vahdetî and Fîrsatî, who respond with the same hardness to the language he used in this century. Nefî used harsh and abusive expressions in the satirical journal *Sihâm-ı Kazâ* against all of these poets. These names, which were mutually hostile to Nefî, replied to Nefî with the same hardness. These poets, which we can call "Nefî and the Surrounding Bureaucrats", acted together against a common enemy.

Nefî is at the center of the 'Nefî and Its Surrounding Bureaucrat Marginals' group. Opposite of Nefî, there are poets, most of whom are bureaucrats at various levels of the state. Nefî has hatred and hatred for these poets whose names are given above. Likewise, these poets also have the same feelings towards Nefî.

It is very difficult to predict how Nefî knew Nevîzâde Atâyî and the poets around him, which he probably would have known after coming to Istanbul (1603-1617) and what kind of relations they had with them. However, it is possible to make some determinations based on the poems of Nefî and Atâyî, which we have today. As in every period in the XVIIth century Istanbul, suitable environments for poets gathering in various councils and bureaucracy were met and they met with their friends Nefî, Nevîzâde and their poets (Kafzâde Fâizî, Ganîzâde Nâdirî and Riyâzî). In this process, a hate climate has developed between Nefî and Atâyî for various reasons. This hostility was not only in emotions and words, but also in poetry.

It is seen that there is a much greater hostility between Nefî and Nevîzâde Atâyî in this group. These poets did not criticize each other not only through the works they wrote, but also when they filed, they made heavy accusations and insults against each other's personalities. The most important result of these insults is the hatred and hatred that is manifestly revealed. In our study, the poems with insults and abuses that Nefî and Nevîzâde Atâyî wrote against each other were examined and details of the hostility formed between these two poets were tried to be conveyed. The poems that Nefî told against Atâyî are quoted from his work *Sihâm-ı Kazâ*. On the other hand, poetry-containing poems by Atâyî against Nefî were quoted from various satire magazines and introduced to the reader for the first time.